तद्भेदानाह—

रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा ।
जुगुप्सा विस्मयश्चेत्थमष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च ॥ १७५ ॥

तत्र

[1]रतिर्मनोनुकूलेऽर्थे मनसः प्रवणायितम् ।
वागादिवै[1]कृतैश्चेतोविकासो हास इष्यते ॥ १७६ ॥
इष्टनाशादिभिश्चेतोवैक्लव्यं शोकशब्दभाक् ।
[2]प्रतिकूलेषु तैक्ष्ण्यस्यावबोधः क्रोध इष्यते ॥ १७७ ॥
[3]कार्यारम्भेषु संरम्भः स्थेयानुत्साह उच्यते ।
रौद्रशक्त्या तु जनितं चित्तवैक्लव्यदं भयम् ॥ १७८ ॥

त्वेन संबन्धी । तैर्भावैः पुष्यते रसरूपतां नीत्वा प्रवृद्धः क्रियते ॥ **तद्भेदान्** स्थायिभावान् । अष्टौ भावाः स्थायिभावाः **शमोऽपि च** । स्थायिभाव इत्यर्थः ॥ **रतिरिति** । मनसोऽनुकूले प्रिये वस्तुनि प्रवणायितम् । प्रेमार्द्रं मनो रतिरित्यर्थः । तच्चोत्कटावेश एव पर्यवस्यति । स चानुराग एव सोऽपि प्रकृते सुरतेच्छारूप एव । केचित्तु—"स चानुराग एव सोऽपीष्टसाधनताज्ञानधारारूपः, अभिलाषहेतुत्वेनोक्तत्वात्" इत्याहुः । तन्न । सुरतेच्छाया आलम्बनप्राप्त्यभिलाषं प्रति हेतुत्वसंभवेन लक्षणाया अयोगात् । **चेतोविकास** उपहसनीयत्वेन ज्ञानमुखविकासरूपहास्यहेतुः । **चेतोवैक्लव्यं** दुःखम् । **तैक्ष्ण्यस्य** अपचिकीर्षाया अवबोध उत्कटत्वम् । **कार्यारम्भेषु** संनिकृष्टकार्येषु **संरम्भ** उत्कट आवेशः । केचित्तु—'संरम्भः सहर्षप्रवृत्तिः' इत्याहुः । तन्न । आद्यप्रवृत्तिरूपस्यारम्भस्य प्रवृत्त्यसंभवात्, वीररसे उत्कटावेशस्यैव स्थायित्वेनास्वाद्यमानत्वाच्च । **रौद्रशक्त्येति** । शात्रवादेरनिष्टदर्श-

---

1. **रतिरिति** । रत्यादीनां विशदतरं लक्षणमिहितं रसगङ्गाधरे—'स्त्रीपुंसयोरन्योन्यालम्बनः प्रेमाख्यश्चित्तवृत्तिविशेषो रतिः । गुरुदेवतापुत्राद्यालम्बनस्तु व्यभिचारी । वागङ्गादिविकारदर्शनजन्मा विकासाख्यो हासः । पुत्रादिवियोगमरणादिजन्मा वैक्लव्याख्यश्चित्तवृत्तिविशेषः शोकः । गुरुबन्धुवधादिपरमापराधजन्मा प्रज्वलनाख्यः क्रोधः । अयं च परविनाशादिहेतुः । क्षुद्रापराधजन्मा तु परुषवचनासंभाषणादिहेतुः । अयमेवामर्षाख्यो व्यभिचारीति विवेकः । परपराक्रमदानादिस्मृतिजन्मा औन्नत्याख्य उत्साहः । व्याघ्रदर्शनादिजन्मा परमानर्थविषयको वैक्लव्याख्यः स भयम् । परमानर्थविषयकत्वाभावे तु स एव त्रासो व्यभिचारी । अपरे तु—औत्पातिकप्रभवस्त्रासः, स्वापराधोत्थं भयमिति भेदमाहुः । कदर्यवस्तुविलोकनजन्मा विचिकित्साख्यश्चित्तवृत्तिविशेषो जुगुप्सा । अलौकिकवस्तुदर्शनादिजन्मा आश्चर्याख्यो विस्मयः ॥

---

१. '—वैकृतात्' घ. २. 'प्रतिकूलयागमाच्चित्तविक्षोभः क्रोध उच्यते ।' इति ग. ३. 'अवधानात्मिका कर्तुरुत्साहोऽध्यवसायिता । अरिष्टदर्शनं भीतिररिसंदर्शनादिभिः ॥' इति ग.